

Czesław Jankowski (1857–1929) — między „tutejszością” a europejskością: Zbiór studiów / Pod redakcją Ireny Fedorowicz i Mirosława Dawlewicza. **Czesławas Jankowskis (1857–1929) — tarp „čionykštiškumo“ ir europietiš-kumo: mokslinių darbų rinkinys** / Moksliniai redaktorai Irena Fedorovič ir Miroslav Davlevič. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018. 366 s. ISBN 978-609-07-0079-2.

Iwona Wiśniewska

Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (Warszawa)
E-mail: iwona1841@gmail.com

Postać Czesława Jankowskiego, jednego z najbardziej rozpoznawalnych obywateli Wilna początku XX wieku, znana była dotąd współczesnemu odbiorcy głównie z monografii dr Ireny Fedorowicz (*W służbie ziemi ojczystej. Czesław Jankowski w życiu kulturalnym Wilna lat 1905-1929*, Kraków 2005) oraz innych, pomniejszych publikacji tejże autorki. Omawiany tu zbiór studiów pod redakcją Mirosława Dawlewicza i Ireny Fedorowicz ma szansę stać się nie tylko kolejną monografią tej znakomitej postaci, tym razem obejmującą całą twórczą biografię Jankowskiego, ale także wartościową naukowo pozycją o historii i kulturze Litwy końca XIX i początku XX wieku. Zawiera ponad dwadzieścia szkiców i rozpraw wybitnych badaczy — przedstawicieli najważniejszych ośrodków naukowych w Polsce i na Litwie (Vilniaus universitetas, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Akademia Sztuki Wojennej).

Zbiór składa się z trzech wyraźnie wyodrębnionych obszarów tematycznych.

Pierwszy obszar poświęcony jest zainteresowaniom Jankowskiego myślą wielkich poprzedników oraz dialogiem ze współczesnymi autorytetami. Krąg ten otwiera szkic **Dawida Marii Osińskiego** *Między lokalnością a europejskością. Czesław Jankowski „na marginesie” lektury Oświecenia* o miejscu tradycji osiemnastowiecznej w dorobku Jankowskiego. To właśnie on przypomniał polskiej publiczności dwie poetki oświeceniowe: Konstancję Benisławską i Elżbietę Drużbacką, odkrywając przy tym interesujące lokalne wzorce poetyckie. Na marginesie swej refleksji Osiński wymienia także spory dorobek translatorski Czesława Jankowskiego, obejmujący właściwie panoramę europejskich poetów dwóch stuleci. **Joanna Januszewska-Jurkiewicz** (*Li-*

tewskim szlakiem Bonapartego w 1812 roku. *Napoleońskie fascynacje Czesława Jankowskiego*) pokusiła się o podsumowanie oceny historycznej roli Napoleona w twórczości Jankowskiego, który postacią Bonapartego interesował się szczególnie. Autorka ukazuje Jankowskiego jako erudytę i popularyzatora historycznych idei, umiejętnie wykorzystującego proste formy literackie (na przykład poetycką gawędę żołnierską) i publicystyczne (prasowe szkice historyczne pt. *Trakt napoleoński*). Dalsze rozprawy zbioru stanowią próbę odtworzenia dialogu Jankowskiego z polskimi mistrzami słowa pisanego. **Magdalena Rudkowska** (*Czesław Jankowski w willi Józefa Kraszewskiego (kilka uwag o polskiej poezji pejzażu w XIX wieku)*) zestawia „okołolitewskie” teksty Józefa Ignacego Kraszewskiego (*Anafielas*) i Czesława Jankowskiego (*Pieśni Litwina*). Porównanie daje ciekawy wynik: Jankowski okazuje się nowoczesnym poetą łączącym romantyczne fascynacje litewską historią z poetyką modernistycznego sensualizmu. Znaczący twórca Henryka Sienkiewicza, **Tadeusz Bujnicki** i **Andrzej Rataj** (*Czesław Jankowski o Henryku Sienkiewiczu*) podsumowują wypowiedzi Jankowskiego dotyczące autora *Trylogii*. Udowadniają przy tym, że Jankowski, który uchodzi za bezkrytycznego apologetę Sienkiewicza, często był krytyczny wobec dorobku i publicznej działalności swego słynnego kolegi. **Małgorzata Okulicz-Kozaryn** (*Czesława Jankowskiego polemika z Adamem Asnykiem*) interpretuje poetycką polemikę Jankowskiego z poetą pokolenia pozytywistów, Adamem Asnykiem, i podobnie jak Magdalena Rudkowska, wskazuje na silny związek Jankowskiego-poety z romantyzmem. **Beata Zaluza** (*Polemika Czesława Jankowskiego ze Stanisławem Cywińskim w kwestii reformy ortografii polskiej z roku 1918*) ukazuje kolejny obszar zainteresowań Jankowskiego: jego stanowisko wobec reformy ortografii z 1918 roku. Jankowski jawi się w owej dyskusji jako ortograficzny liberał, który stoi po stronie pisowni fonetycznej i autorytetu wybitnych pisarzy, za nic mając naukowy autorytet językoznawców. Postać Jankowskiego stała się pretekstem do niezwykle ciekawej analizy pojęcia „krajowiec” i „krajowość”, których używano na określenie postawy politycznej autora *Przechadzek po Wilnie*. Polemiką z zakresem znaczeniowym tego popularnego w dyskursie publicystycznym określenia zajęła się **Grażyna Borkowska** (*Czesław Jankowski – Michał Römer. Paralela*). Na przykładzie zapożyczonych z *Żywotów równoległych* Plutarcha metody porównawczej zestawiała sylwetki, poglądy i działalność dwóch słynnych krajowców, Czesława Jankowskiego i Michała Römera. Metoda biograficzna, odrobina psychologii i jednocześnie historycznej ścisłości dały nieoczekiwane wyniki: badaczka konkluduje, że termin „krajowiec” mógł odnosić się do diametralnie różnych postaw i światopoglądów, i że Jankowski i Römer — choć tak samo nazywani — nigdy na gruncie ideowym się nie spotkali.

Drugi obszar tematyczny niniejszego zbioru studiów poświęcony jest różnym formom twórczości Czesława Jankowskiego. W opinii wszystkich wypowiadających się tu badaczy był on jednym z najwybitniejszych felietonistów epoki, dziennikarskim geniuszem, niekwestionowanym mistrzem gatunku, którego można zestawiać bez ujmy z taką sławą, jak wiedeński felietonista II połowy XIX wieku, Daniel Spitzer, autor *Przechadzek wiedeńskich*. Jankowskiemu jako teoretykowi i praktykowi felietonu poświęcił swój szkic **Marek Kochanowski** (*Czesław Jankowski jako teoretyk i praktyk*

sztuki pisania felietonów na przykładzie tekstów z tomu „*Na marginesie literatury*”). Opierając się na wczesnym zbiorze *Na marginesie literatury* (Kraków 1906) badacz wydobywa z refleksji Jankowskiego jego autorską, oryginalną definicję felietonu, a następnie charakteryzuje coś, co nazywa „wyobraźnią felietonową”, a co polega na grach z konwencjami gatunku. Wileńską felietonistykę Jankowskiego lat dwudziestych analizują **Irena Fedorowicz** („*Notatki brukowe*” *Michała Eustachego Brensztejna* i „*Przechadzki po Wilnie*” *Czesława Jankowskiego jako przykłady felietonów wileńskich lat dwudziestych XX wieku*) i **Walentyna Krupowies** (*Wilno Czesława Jankowskiego. Między opowieścią krajoznawcy a tekstowym pasażem*). Irena Fedorowicz stara się odpowiedzieć na pytanie, czy istniało zjawisko literackie (prasowe), które można nazwać „felietonem wileńskim”, zaś Walentyna Krupowies bada specyfikę miejskiego dyskursu krajoznawczego w felietonistyce Jankowskiego i w jego przewodniku po Wilnie. Podobnie jak inni badacze dochodzi do wniosku, że Jankowski przełamuje konwencje klasycznego miejskiego felietonu, ukazując portret miasta go-dzien modernistycznego flaneura. **Kinga Geben** (*Zmiana wzorców zachowań grzesznościowych wilnian na przestrzeni wieku (1924–2018)*) bada wileńską felietonistykę Jankowskiego z punktu widzenia językoznawcy i kulturoznawcy. Autor *Przechadzek po Wilnie* utrwalił ogromną ilość zwyczajów językowych i obyczajowości wilnian lat dwudziestych ubiegłego wieku. Badania frekwencyjne popularności jego felietonistyki dowodzą, że dzięki poczytności i mistrzostwu stylistycznemu Jankowski sam był regulatorem norm obyczajowo-językowych, nawet jeśli nie to było pierwszorzędą funkcją jego tekstów. **Radosław Okulicz-Kozaryn** („*Młoda Polska w pieśni*” *Czesława Jankowskiego a Młoda Polska w historii literatury (świadczenia ponadpokoleniowej ciągłości wobec walki o pokoleniową tożsamość)*) i **Hanna Ratuszna** („*Wiersz jako obraz*” — *pieśni o Młodej Polsce*) przypominają poetycki dorobek Jankowskiego, a także jego ciekawe przedsięwzięcie edytorskie: antologię poezji polskiej II połowy XIX wieku: *Młoda Polska w pieśni*. Oboje uznają ten zbiór za świadectwo oryginalnego i nowatorskiego sposobu porządkowania zjawisk estetycznych w poezji dziewiętnastowiecznej (w którym nie są ważne ramy epok, ale poziom konfrontacji z romantyczną tradycją Mickiewiczowską) i próbę ocalenia dorobku tego pokolenia poetów, które niejako zniknęło pomiędzy Mickiewiczem a Młodą Polską. W zbiorze nie zabrakło portretu Jankowskiego — krajoznawcy i podróżopisarza. **Andrzej Rataj** (*Czesław Jankowski — krajoznawca, etnograf?*) przypomniał czterotomową ilustrowaną monografię Jankowskiego *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, Petersburg – Kraków 1896, 1897, 1898, 1900. Wydawnictwo — unikatowe w epoce — przedstawia historię, etnografię, geografę, topografię i heraldykę regionu. Rataj omawia także podróże Jankowskiego po Polsce i Europie, które uwiecznił w swoich książkach (np. *W podziemiach wielickich*, *Z notatek turysty*, *Po Europie. Kartki z podróży*). Kolejni badacze przypominają dwa ważne zdarzenia z zawodowej i społeczno-obywatelskiej działalności Jankowskiego w Wilnie. **Maciej Wojtacki** (*Czesław Jankowski w konserwatywnym „Słowie” (1922–1929)*) omawia działalność Jankowskiego jako współredaktora i współtwórcy oblicza i renomy wileńskiego „Słowa” — jednego z najpoczytniejszych dzienników politycznych w międzywojennej

Polisce. Jankowski opublikował tu kilkaset artykułów: cykle felietonowe, popularne szkice historyczne, recenzje teatralne, artykuły poświęcone polityce międzynarodowej. Okazał się nie tylko zdolnym felietonistą, ale także znakomitym publicystą politycznym i mistrzem dziennikarskiej profesji dla swych młodszych kolegów. **Maria Ankudowicz-Bieńkowska** (*Muzyczny epizod Czesława Jankowskiego*) i **Mirosława Kozłowska** („*Introite et hic dii sunt!*”. *Czesław Jankowski o teatrze*) zajęły się teatralnymi fascynacjami Czesława Jankowskiego i jego niewiarygodnie obfitym dorobkiem recenzenckim, przypomniały też próbę ratowania wileńskiej sceny operowej, której podjął się Jankowski w 1925 r. Mirosława Kozłowska twierdzi, że teatralia Jankowskiego zasługują na osobną monografię: był nie tylko autorem recenzji, ale też artykułów interwencyjnych dotyczących sytuacji materialnej i organizacyjnej teatrów, tekstów popularyzatorskich dotyczących teatru, objął swoją refleksją funkcję, jaką teatr wraz ze zmianą historycznych realiów powinien pełnić w społeczeństwie, a zwłaszcza w wielokulturowym mieście, jakim było Wilno. Był zwolennikiem istnienia w Wilnie teatru dramatycznego i opery subsydiowanych przez miasto.

Trzecią i ostatnią część zbioru stanowią materiały bibliograficzne i ciekawostki edytorskie wydobyte z archiwów. Prócz wywiadu z Jankowskim, zamieszczonego w „Kurierze Litewskim” (1906) i fragmentu wspomnień Jankowskiego o pracy dziennikarskiej, mamy tu zestawienie bibliograficzne przygotowane przez **Grzegorza Bąbiaka**: teksty Czesława Jankowskiego opublikowane przez 44 lata (1879–1923) w najpopularniejszym polskim czasopiśmie, warszawskim „Tygodniku Ilustrowanym”. Bibliografia jest imponująca, daje obraz różnorodnych zainteresowań Jankowskiego: kilkadziesiąt tytułów poetyckich (wiersze własne), przekłady poezji i prozy, około stu artykułów i wywiadów, drugie tyle recenzji artystycznych, teatralnych, literackich i kilkadziesiąt rysunków. Jankowski jawi się jako tytan pracy i wzór dziennikarstwa: człowiek władający piórem (i ołówkiem — rysunki) w każdej potrzebie i okoliczności. Zbiór kończy spis zawartości prywatnego archiwum Jankowskiego ocalałego w zbiorach prof. Tomasza Szaroty, oraz wyimek z tegoż archiwum w postaci nieznanego juvenilium: „*Słownicza szkolnych wyrażeń, wystowień, nazwań, słów, wyrazów itd.*” (1873) *Czesława Jankowskiego* (w opracowaniu Mirosława Dawlewicza), przygotowanego przez nastoletniego Jankowskiego ze sporą dozą umiejętności leksykograficznych.

Recenzowany tom studiów zasługuje na to, by stać się prawdziwym wydarzeniem naukowym. Sylwetka Czesława Jankowskiego okazała się punktem spotkania dla badaczy o różnych zainteresowaniach i specjalnościach. Ten niezwykle człowiek (pisarz, poeta, podróżnik, krajoznawca, dziennikarz-felietonista, dziennikarz-publicysta, recenzent teatralny, działacz społeczny i polityczny) reprezentuje wyimek wielkiej historii Litwy i Polski, jego biografia i twórczość zainteresują literaturoznawcę, historyka, edytora, językoznawcę, teatrologa, etnografa i politologa.

Marzec 2019 r.